

דבר העורך

לחינוכאים שלום,

ח

וברת זו של **ח'נ'לק החשיבה** נכתבה על ידי "צוות קהילות חשיבה" של מכון ברנקו וייס לטיפוח החשיבה, ומהווה סיכום ביניים של רעיון שפותח על ידו ושוכלל במהלך ניסיונות ליישמו בכמה בתי ספר. הרעיון, בתמצית, הוא מודל לבית ספר אחר – **בית ספר חושב**, ולכיתה אחרת – **קהילת חשיבה**. בית ספר חושב הוא מסגרת חינוכית התומכת בהוראה ובלמידה בקהילת חשיבה; קהילת חשיבה היא מסגרת התומכת בלמידה משותפת ועתירת חשיבה, או במילים אחרות, מסגרת המעודדת ומנחה את הלומדים לשאול שאלות מחקר פוריות, לנהל מחקר שיטתי החותר להשיב עליהן, ולגבש ולהציג את ההבנות שהגיעו אליהן בביצועים מסכמים. המודל "בית ספר חושב", המבוסס על הוראה ולמידה בקהילת חשיבה, הוא תוצאה של יוזמה משותפת, שראשיתה באמצע שנת 1994, של מכון ברנקו וייס לטיפוח החשיבה וחברת אינטל (מכאן השם "בית ספר חושב" – Intel-Lect School). התוצר העיוני של יוזמה זו הוא החוברת **לקראת בית ספר חושב: הוראה ולמידה בקהילת חשיבה**, המונחת לפניכם. התוצר המעשי שלה הוא קהילות חשיבה המופעלות על ידי בתי ספר שונים ברחבי הארץ.

בית הספר הראשון שהעז להתאים את המסגרת של קהילת חשיבה לתנאיו המיוחדים היה תיכון **הגמנסיה העברית** בירושלים. תוצאותיה של העזה זו אינן ברורות. משהו על יחסם של מורי **הגמנסיה** לרעיון של הוראה ולמידה בקהילת חשיבה תוכלו ללמוד מ"דיווחי המורים" המופיעים בחוברת

הנוכחית. לאחר התנסות בת שנה בגמנסיה, יזם מכון ברנקו וייס את הקמתו של **בית ספר ברנקו וייס** (תיכון ניסויי צומח) בבית שמש. בית ספר זה אמור להתנהל לפי התכנית המנוסחת בחוברת שלהלן – הוראה ולמידה בקהילות חשיבה – ועל פי מבנה ארגוני התואם בית ספר חושב. המפגש עם המציאות על היבטיה השונים היה קשה (אף כי צפוי בחלקו); עוד לא נולד החזון שיצא שלם ממפגש כזה), אך נראה כי **בית ספר ברנקו וייס** מצליח ליישם חלקים ניכרים של התכנית שלאורה קם (רושם כלשהו על כך תוכלו לקבל מ"דיווחי מורים" בחוברת זו), ולפתח וליישם "תוך כדי תנועה" תכניות חדשות הקשורות אליה. **הגמנסיה** בירושלים ו**ברנקו וייס** בבית שמש מייצגים שני מודלים של יישום התכנית: **התערבות** בבית ספר קיים כדי ליישם שם את עקרונותיה של קהילת החשיבה, לעומת **עיצוב** בית ספר חדש לאור עקרונות אלה. במהלך אותה שנה (1996), ולאחריה, הצטרפו לניסוי בתי ספר נוספים: **גוונים** (תיכון) במועצת מנשה (ליד חדרה); **רשיש** (חטיבת ביניים) בפתח תקווה; **רימלט** (יסודי); בית ספר זה ויתר על הנחייה צמודה של המכון ומיישם את השיטה בכוחו שלו) בנתניה; **פלך** (על יסודי, ממלכת-דתי); בית ספר זה פרש מן הניסוי לאחר שסיכם אותו כ"הצלחה תובענית" בירושלים; **מעלה הבשור** (חטיבת ביניים) במועצה אזורית אשכול בנגב; **רעות** (יסודי) במועצת מנשה; **ז'בוטינסקי** (יסודי) בבית שמש. בתי ספר נוספים יכנסו במהלך שנה זו לשלב מכין של התנסות בהוראה ולמידה בקהילת חשיבה. מסגרת זו מיושמת גם בכמה מוסדות של השכלה גבוהה.

בתי ספר שהתנסו ומתנסים בהוראה ובלמידה בקהילת חשיבה

בית ספר	הגדרה	מקום	מנהל/ת	טלפון
ברנקו וייס	תיכון	בית שמש	מאיר שמעוני	02-9992420
הגמנסיה	תיכון	ירושלים	אודי פראוור	02-5635287
גוונים	תיכון	מועצת מנשה	אברמלה פרנק	06-6274267
פלך	תיכון דתי לבנות	ירושלים	שירה ברויאר	02-6732703
מעלה הבשור	חט"ב	מועצת אשכול	ענת בן מורה	07-9984777
רשיש	חט"ב	פתח תקוה	ברוריה גרשטיין	03-9231549
רימלט	יסודי	נתניה	עירית בר	098850064
רעות	יסודי	מועצת מנשה	רותי מנטל	06-6177334
ז'בוטינסקי	יסודי	בית שמש	טובה דוד	02-9911697

נראות המכוננות את בית הספר), המעוגנות בתפיסות חדשות תואמות של ידע, למידה והוראה. את הסדירויות החדשות יש לטפח באמצעות רשת של בתי ספר, המהווה "שריון מגן חלקי מפני לחצי המערכת".

מאמרו של אמנון כרמון, "מבנה חשיבה דיסציפלינרי – היבטים תיאורטיים ומעשיים", מתרכז בארגון מחדש של הידע לצורך הוראה ולמידה בקהילת חשיבה. "מבנה חשיבה דיסציפלינרי הוא שילוב של **תובנות, מחלוקות, תכני מפתח ומיומנויות** בתוך דיסציפלינה מסוימת, המהווים יחד בסיס **לחשיבה** מתוך הפרספקטיבה הייחודית של אותה דיסציפלינה". משמעותה של הגדרה זו היא שלדיסציפלינה יש מבנה, או לכל הפחות, יסודות אופייניים המכוננים אותה, ושטרת הוראתה היא סיגול נקודת המבט המיוחדת לכל דיסציפלינה באמצעות הבנת יסודות מכוננים אלה. המאמר מנתח את אותם יסודות ומראה כיצד ניתן להופכם לכלי הוראה באמצעות **מבנה חשיבה מיושם** – מבנה הכולל את היסודות (תובנות, מחלוקות, תכני מפתח ומיומנויות) שהמורה בוחר ללמד. המאמר מציע הנחיות לבחירה מושכלת ביסודות דיסציפלינריים שאותם ראוי ללמד, וחותר בדיון תאורטי ביחס שבין המושגים "מבנה הדעת" של ברונר ו"מבנה העומק של הדיסציפלינות" של ברנשטיין, לבין מושגה של קהילת החשיבה, "מבנה חשיבה דיסציפלינרי". באשר לעתידו של המושג האחרון, טוען בעל המאמר, יש עוד עבודה רבה: עלינו להתאים אותו אל ההתפתחות הקוגניטיבית של הלומדים; לברר האם יש מבנה אחד כזה לכל דיסציפלינה או שמא מבנים אחדים; ולהקים מרכז משותף למומחים מן האקדמיה ולמורים למטרת ארגון הידע לצרכים פדגוגיים.

אדם לפסטיין מאיץ במנחי קהילות החשיבה לתכנן היטב את הקהילות שלהם, "בלי בושה". במאמרו, "תכנון קהילת חשיבה, בלי בושה", הוא מספק רציונל וכלים לתכנון כזה. הרציונל: התכנון יוצר ציפיות משותפות ומוגדרות, תיאום בין מרכיביה של קהילת החשיבה ותפעול יעיל שלה. הכלים: 12 שלבים בתכנון קהילת חשיבה והנחיות למימושם, בתוספת דוגמה מוחשית, הלקוחה מהתנסותם של אדם לפסטיין ונעמי יוספסברג בקהילת חשיבה בבית הספר **אחד העם** בפתח תקווה. התכנון ההדוק והמפורט שמציע מאמר זה עלול להבהיל מורים הנוטים לספונטניות; אך תכנון קפדני, אם לא מקפידים על ביצועו כלשונו וככתבו, דווקא מאפשר ספונטניות ומעשיר אותה. כדבריו של רס"ר אלמוני: "כל תכנית היא בסיס לשינויים!".

בי"על הפדגוגיה של השאילה" מבקש יורם הרפז לעמוד על אופייה הפרדוקסלי של פעילות אנושית מעוררת שאלות זו – השאילה. הוא מסביר מדוע רצוי וכיצד אפשר להעמידה במרכז ההוראה והלמידה בקהילת חשיבה.

כל בית ספר מגיע אל הניסוי ממקום מיוחד לו ומפתח אותו בדרכו שלו. בימים אלה שוקד מכון ברנקו וייס על הקמתה של **רשת בתי ספר חושבים**, שתסייע לבתי ספר ליישם את המודל האמור ולפתח רעיונות חדשים ברורו.

מאמרו של יורם הרפז "לקראת הוראה ולמידה בקהילת חשיבה" הפותח חוברת זו של **חינוך החשיבה** (פורסם גם בעלון **חינוך החשיבה**, מס' 18, אוקטובר 1999, המשמש כמבוא לחוברת זו) חושף את "התמונות האטומיות" (הנחות היסוד) של החינוך הבית ספרי המסורתי, מציע תמונות חלופיות ובונה עליהן מסגרת של הוראה ולמידה – **קהילת חשיבה**. ההוראה והלמידה בקהילת חשיבה מתבססת על "שאלה פורייה קהילתית", "מחקר צוותי" ו"ביצוע מסכם".

במאמרו "על מה אנחנו מדברים כשאנחנו מדברים על 'קהילה?'" מבקש אדם לפסטיין להבהיר את המושג האופנתי העמום "קהילה", ולעמוד על מקומו המרכזי במסגרת של קהילת חשיבה. הקהילה באה לענות על חמישה צרכים לפחות: צרכים אנושיים בסיסיים כגון שייכות, בטחון וזהות; איזון המגמה האינדיבידואליסטית המאפיינת את החברה המערבית בת ימינו; התנסות בהווה דמוקרטית; הכנה לעולם העבודה; טיפוח ושיכלול החשיבה. ליסוד הקהילתי במסגרת קהילת חשיבה יש חמישה מאפיינים שמסגרת זו מבקשת לטפח: דיאלוגיות, אינטימיות, שיתוף בקבלת החלטות, שיתוף פעולה והזדהות. המאמר מנתח את כל אחד מן המאפיינים הללו ומצביע על דרך להפיכת בתי ספר לקהילות לומדות.

במאמרו "דילמות חינוכיות" מתאר יורם הרפז את מחשבת החינוך ואת העשייה החינוכית כתנועה בלתי נמנעת בין דילמות שאין להן פתרון מניח את הדעת. פתרון כזה אינו בנמצא משום שמחשבת החינוך, והעשייה הנובעת ממנה, הן אידיאולוגיות במהותן – נובעות מהכרעות המעוגנות בנטיות לב והעדפות ערכיות. המאמר מצביע על העדפותיה של מחשבת החינוך העומדת מאחורי העשייה בקהילת חשיבה.

ליה אטינגר מתמודדת עם השאלה הפורייה "כיצד ניתן לחולל שינוי משמעותי ומתמשך בתרבות בית הספר?". היא משערת שבית הספר עמיד בפני שינויים בגלל ההתאמה "המופלאה" בין המבנה הארגוני שלו לבין תפיסות דומיננטיות של ידע, למידה והוראה: "כך נוצר משוב חיובי בין פרקטיקות המחזקות את המבנה הארגוני, שמטרתיהן המרכזיות הן מטרת סוציאליזציה, לבין פרקטיקות המחזקות את תפיסת הידע כחפץ, המועבר בחלל הכיתה מהמורה לתלמידים". את המעגל הזה, הנתמך "מבחוץ" על ידי אינטרסים חברתיים ופוליטיים, ניתן לפרוץ על ידי שינוי המכוון אל "הלב הפדגוגי של בית הספר": כינון סדירויות (כל אותן שגרות ארגוניות בלתי

הפרק "דיווחי מורים" כולל שבעה סיכומים "מהשטח"; עשרה מורים (אמיצים) משלושה בתי ספר – אורלי לינדנר-בוכהיים, מאירה אופיר, עודד גנאור, אסתר ברוכי, ציפי אפשטיין, רם פרנקל וזיל אמואל מהגמנסיה בירושלים; אמיר גוטל וחיה סדן מברנקו וייס בבית שמש; אביב שחק ממעלה הבשור בנגב – מדווחים על ההתנסויות שלהם בקהילת חשיבה ומנתחים אותן. הכותב האחרון מבליע את הדיווח במאמרו "ביצוע 'הערכה פורייה' בנקודות צומת מרכזיות בקהילת חשיבה". מן הדיווחים עולה תמונה מורכבת של ההתנסות בהוראה בקהילת חשיבה.

את החוברת חותמים דבריו של העורך; אופטימיים, למרות הכול.

המסגרת של הוראה ולמידה בקהילת חשיבה מבקשת לתמרן בין מתחים "פנימיים" – בין מסגרת לחופש, בין תכנים מיוחסים לבחירה, בין סטנדרטים להתקדמות אישית, בין מוצר לתהליך, בין ידע לחשיבה, בין "תכנית הלימודים במרכז" ל"הילד במרכז" – לבין מתחים "חיצוניים", הנובעים מן המפגש שלה עם מציאות "קשה" – כיתות גדולות והטרונות, מורים מותשים ללא הכשרה מספקת, מנהלים העוסקים בהישרדות, הורים לוחצים, בחינות בגרות מאיימות, תכניות לימודים מחייבות, בתי ספר דלי אמצעים, מערכת חינוך מבולבלת ועוד. האם יש למסגרת זו סיכוי לשרוד במתחים הללו? ימים ואנשים יגידו. זאת, מכל מקום, הזדמנות להודות לכל אותם אנשים במשרד החינוך, במכון ברנקו וייס ובבתי הספר, שמנסים.

אנו מאחלים לכם קריאה פורייה ומצפים לתגובותיכם.

גייל טלשיר מציעה כלים ורעיונות להפיכת שלב החניכה בקהילת חשיבה ל"מלאכת מחשבת של הוראה אחרת – מושקעת, יצירתית, מאתגרת...". שלב החניכה, שבו המנחים בקהילת חשיבה אמורים להקנות ללומדים מושגי יסוד, הרגלי עבודה וערכים החיוניים למחקר, צפוי לפורענות. שכן, בשלב זה נוטים המנחים לחזור אל ההוראה הפרונטלית השגורה, המוכרת להם משנים ארוכות של "תלמידות" בבית הספר, במכללה או באוניברסיטה. המאמר "חונך לקהילה על פי דרכה: ארבעה 'גוונים' של חניכה" מציג ארבעה מודלים של חניכה, הבאים לנטרל את כוח הכובד העצום של ההוראה הפרונטלית ולהפוך את החניכה לשלב פורה ביותר של הוראה ולמידה בקהילת חשיבה.

במאמרה, "הבניית שלב החקר", מדגימה גייל טלשיר שבעה מודלים להבניית שלב המחקר בקהילת חשיבה. מאמר זה והמאמר הקודם מראים שאין מחקר אחד או חניכה אחת. ניתן להבנות את המחקר והחניכה באופנים שונים, בהתאם לנסיבות ולדמיונו הפדגוגי של המנחה.

מאמרו של אדם לפסטיין, "העגל אינו גדל מפני ששוקלים אותו – מחשבות ראשוניות על הערכה ומשוב בקהילת חשיבה", חותם את הפרק העיקרי של חוברת זו – את סדרת המאמרים העוסקים בהיבטים שונים של ההוראה והלמידה בקהילת חשיבה. המאמר סוקר את ארבע המטרות של ההערכה הנקוטה בבית הספר, מבקר אותן בהקשר של ההוראה בקהילת חשיבה ומציע להוראה בקהילת חשיבה לאמץ "משוב מחולל למידה נטול הערכה שיפוטית", כמתחייב, לדעת כותב המאמר, מהגיונה החינוכי. המאמר מספק עשר הנחיות למתן משוב מסוג זה.